

سال دهم / پاییز ۱۴۰۰

تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و خانواده: بررسی رابطه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و روابط والد- فرزندی در بین دانش آموزان دبیرستانی شهر شیراز

- محمدتقی عباسی شوازی^۱
- فرشاد کرمی^۲
- پروین عباسی آتشیگاه^۳

DOR: 20.1001.1.38552322.1400.10.40.2.5

چکیده

بخشی از چالش‌های خانواده معاصر به رابطه بین والدین و فرزندان مربوط است و تعامل اعضا خانواده امروزه بیش از هر زمان دیگری از رسانه‌ها و به‌طور خاص تکنولوژی‌های نوین ارتباطی متأثر شده است. تحقیق حاضر کوششی در جهت شناخت تأثیر استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی بر روابط والدین و فرزندان در بین دانش‌آموزان شهر شیراز می‌باشد. این مطالعه به روش کمی و با تکنیک پیمایش صورت گرفته است. جامعه آماری آن را دانش آموزان دبیرستانی مناطق ده‌گانه شهر شیراز تشکیل داده‌اند. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای، تعداد ۴۰۰ دانش‌آموز به عنوان افراد نمونه انتخاب گردیدند. روابط خانوادگی در این تحقیق در سه بُعد روابط چهره به چهره، روابط صمیمانه و روابط حمایتی مورد سنجش قرار گرفته‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که رابطه منفی و معنادار بین متغیرهای میزان استفاده از اینترنت و ارتباط چهره به چهره (۰/۲۲۳-)، صمیمیت در ارتباط (۰/۱۵۵-) و روابط حمایتی (۰/۱۶۰-) وجود دارد، اما یافته‌ها ارتباط معناداری بین نوع استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی (تعاملی و غیر تعاملی) و ابعاد روابط والدین فرزندی نشان نداده است. نتایج مطالعه حاکی از کاهش ابعاد متفاوت رابطه والد-فرزندی است، با اختصاص زمان بیشتر به رسانه‌های نوین، زمان کمتری برای تعمیق بخشیدن به ارتباط والد-فرزندی وجود دارد.

واژگان کلیدی: روابط والدین فرزندی، تکنولوژی‌های نوین ارتباطی، روابط حمایتی، روابط چهره به چهره، صمیمیت در روابط.

۱ استادیار بخش جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول)؛ mtabbasi@gmail.com

۲ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، بخش جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز؛ farshadkarami214@gmail.com

۳ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد بخش جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز؛ abbasi8971@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

خانواده، دین و دولت به لحاظ تاریخی سه نهاد اصلی و موثر در کل جوامع‌اند. با وجود اهمیت هر سه نهاد، به نظر می‌آید خانواده در مقایسه با دیگر نهادهای اجتماعی اهمیت بیشتری داشته باشد. خانواده علاوه بر مذهب تنها نهاد اجتماعی است که در همه‌ی جوامع، پذیرفته‌شده و توسعه یافته است (آزادارمکی، ۱۳۹۳: ۳۵). خانواده پایه بنیادین اجتماع و سلول سازنده زندگی انسان و خشت بنای جامعه و کانون اصلی حفظ سنت‌ها، هنجارها و ارزش‌های اجتماعی است. خانواده شالوده استوار پیوندهای اجتماعی، روابط خویشاوندی و کانونی در جهت بروز و ظهور عواطف انسانی و مکانی برای پرورش اجتماعی است.

در طول سه دهه‌ی اخیر خانواده‌ی ایرانی در جریان نوسازی فرهنگی و اجتماعی و سیاسی کشور تغییرات اساسی یافته است. تغییرات خانواده در ایران از زندگی روزمره بازتاب یافته و روان‌شناسان، علمای علوم تربیتی، تربیت خانواده، مورخان و جامعه‌شناسان نیز به آن توجه کرده‌اند، که حاصل آن اصلاح نظام مفهومی در شناسایی تحولات اجتماعی ایران بوده است. هر نوع تغییر در جامعه‌ی ایرانی ریشه در خانواده دارد. اصلی‌ترین تغییرات در نظام اجتماعی ایران یا به واسطه‌ی خانواده محقق شده یا اینکه جهت‌گیری آن معطوف به خانواده بوده است؛ از طرف دیگر خانواده نیز بیشتر از دیگر نهادهای اجتماعی متأثر از تغییرات جامعه است (آزادارمکی، ۱۳۹۳: ۳). اگر در تمامی قرن‌ها، خانواده انحصار آموزشی و انتقال ارزش‌های حیاتی را در خود می‌دید حال چنین نیست، فرزندان امروز از سرچشمه‌های دیگر و از جمله وسایل ارتباط جمعی بسیاری از چیزها را فرامی‌گیرند. آنان کمتر تحت تأثیر والدین و به طور کلی بزرگ‌ترهای خانه‌اند. زمانی نیز که بین ارزش‌های خانه و آن ارزش‌هایی که از طریق وسایل ارتباط جمعی ارائه می‌شوند، تعارض رخ می‌دهد، به نظر چنین می‌رسد که قدرت غالب از آن وسایل همه‌گیر و همه جا حاضر ارتباط جمعی است، بنابراین می‌توان گفت خانه جدید از بزرگ‌ترین امتیازات نسبی خود خالی گشته است یا آنکه دست کم در برابر رقبای تیزچنگ قرار گرفته است (ساروخانی، ۱۳۸۹: ۱۵). ارزش‌های خانواده (کفاشی، ۱۳۸۸؛ احمدزاده کرمانی و قاسمی، ۱۳۹۰)، عملکرد خانواده (خسروی و علیزاده صحرانی، ۱۳۹۰)؛ شکاف والدین و فرزندان (محمدپور و آزادی‌نژاد، ۱۳۹۲)؛ مصرف رسانه و روابط اعضای خانواده (اصغری‌پور ماسوله و محمدی، ۱۳۹۳؛ نوری قمشه، ۱۳۹۳)، از هم گسیختگی خانواده (گنجی و خانواده، ۱۳۹۴)؛ شکاف نسلی (ساروخانی، صداقتی فرد، ۱۳۸۸)، تعارض نقش‌ها (گروسی و آدینه‌زاد، ۱۳۸۹)،

تغییر ارزش‌ها (ابوالقاسمی و همکاران، ۱۳۹۲)، و چالش‌های روابط والدین فرزندی (آزادارمکی و همکاران، ۱۳۹۱) بخشی از چالش‌های خانواده معاصر است که در تحقیقات مختلف مورد بررسی قرار گرفته است.

شبکه‌های اجتماعی مجازی در حال حاضر قوی‌ترین رسانه آنلاین در کشور به شمار می‌روند. این شبکه‌ها به دلیل تکثر و تنوع محتوایی و قابلیت‌های نرم‌افزاری و اینترنتی با استقبال وسیع کاربران مواجه شده است و همچنین ایرانی‌ها یکی از فعال‌ترین گروه‌های کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی به شمار می‌روند (ضیایی‌پور و عقیلی، ۱۳۸۸: ۲۴). بر اساس آمارهای گزارش جهانی دیجیتال^۱ (۲۰۱۹) در ایران ۴۷ میلیون کاربر از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند و این عدد حکایت از نفوذ ۵۷ درصدی این شبکه‌ها در میان مردم ایران دارد. از سوی دیگر ۴۱ میلیون کاربر صرفاً از طریق موبایل از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند.

یکی از اصلی‌ترین سوالات مطرح شده در خصوص تأثیر تکنولوژی‌های نوین ارتباطی بر زندگی انسان این می‌باشد که به طور کلی اینترنت و فضای مجازی چه نقشی در ارتباطات انسانی به طور اعم و روابط خانوادگی به طور اخص داشته است، متفکران مختلفی با تحقیقات گوناگون درصدد پاسخگویی به این سوال برآمده‌اند، لیکن تحقیقات انجام شده نتایج یکسانی به دست نداده‌اند. استفاده از اینترنت و فضای مجازی یک فعالیت زمان‌بر است و در خانواده‌هایی که به اینترنت متصل شوند، دفعات زیاد استفاده، ممکن است به طور منفی با زمان وقت‌گذرانی با خانواده و به طور مثبت با تعارضات خانوادگی مرتبط باشد. در واقع، والدین و نوجوانان نگران هستند که استفاده از اینترنت ممکن است اثر منفی بر روابط خانوادگی و صمیمیت آنان داشته باشد (مش^۲، ۲۰۰۶ به نقل از جکسون^۳ و همکاران، ۲۰۰۳؛ تارو^۴ و نیر^۵، ۲۰۰۰). در تحقیق حاضر برآنیم با استفاده از دیدگاهی جامعه‌شناختی، به مطالعه استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی در شهر شیراز پرداخته و به این سوال پاسخ دهیم که میزان و نوع استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی چه ارتباطی با روابط والد فرزندی در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهر شیراز دارد؟

1 Global Digital 2019

2 Mesch

3 Jakson

4 Turow

5 Nir

پیشینه تحقیق

آقا بابایی و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «اینترنت و روابط خانوادگی» که با روشی پیمایشی در بین جامعه آماری دانشجویان دانشگاه پیام نور شهرکرد انجام شده است؛ ۳۸۰ نفر را بصورت تصادفی ساده به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد که میزان استفاده از اینترنت بر متغیرهای کاهش فعالیت‌های روزانه، بی‌اعتمادی والدین نسبت به فرزندان، کاهش ارتباطات چهره به چهره، کناره‌گیری اجتماعی، کاهش فعالیت‌های اجتماعی در سطح $P < 0.05$ تاثیرگذار است.

عدلی‌پور و همکاران (۱۳۹۲) تحقیقی با عنوان «شبکه اجتماعی فیس‌بوک^۱ و روابط خانوادگی کاربران جوان ایرانی» انجام داده‌اند. این تحقیق که به صورت پیمایشی انجام شده است، ۳۸۰ نفر از کاربران جوان فیس‌بوک در دانشگاه اصفهان را مورد مطالعه قرار داده است. محققین با استفاده از داده‌های این پژوهش دریافتند که بین استفاده از شبکه اجتماعی فیس‌بوک و کاهش فعالیت‌های روزانه در محیط خانواده، بی‌اعتماد والدین به فرزندان، کاهش ارتباطات رو در رو با افراد خانواده، کناره‌گیری از افراد خانواده و کاهش تعامل با افراد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.

اصغری‌پور ماسوله و محمدی (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای با عنوان «مصرف رسانه و تأثیر آن بر روابط با اعضای خانواده در میان دانشجویان» که جامعه آماری آن را دانشجویان دانشکده ادبیات، دانشگاه فردوسی مشهد تشکیل می‌دادند. نمونه‌ای ۱۵۰ نفری با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، انتخاب کرده و داده‌ها را با ابزار پرسشنامه جمع‌آوری کرده‌اند. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که مدت زمان صرف شده برای تماشای شبکه‌های غربی بر روابط میان اعضای خانواده تأثیرگذار است. یافته‌ها نشان می‌دهد مدت زمان صرف شده برای شبکه‌های غربی که نشان از مجذوب بودن برنامه‌ها دارد، باعث می‌شود فرد مدت زمانی را که باید صرف خانواده کند صرف تماشای شبکه‌های غربی می‌نماید این امر نشان می‌دهد تکنولوژی رسانه تأثیر جدی بر روابط میان اعضای خانواده دارد.

فولادی (۱۳۹۸) تحقیقی را با عنوان «تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر روابط اعضای خانواده ناحیه یک شهر بندرعباس» و با روش پیمایشی به انجام رسانده است. نمونه این تحقیق را ۳۸۴ نفر از شهروندان شهر بندرعباس در ناحیه یک تشکیل داده، که در این میان ۱۹۲ نفر از والدین

و ۱۹۲ نفر از فرزندان را شامل شده است. نتایج نشان می‌دهد بین نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و روابط اعضای خانواده‌ها ارتباط وجود ندارد. اما بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و انگیزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی با کیفیت روابط اعضای خانواده‌ها ارتباط وجود دارد. همچنین بین محتوای شبکه‌های اجتماعی و روابط درون‌گروهی و برون‌گروهی اعضای خانواده‌ها ارتباط وجود دارد.

گنوک^۱ و دوغان^۲ (۲۰۱۳) در تحقیقی با عنوان «رابطه بین اعتیاد به اینترنت نوجوانان ترکیه‌ای و حمایت اجتماعی درک شده و فعالیت‌های خانوادگی» پرداختند. هدف اصلی این تحقیق بررسی رابطه‌ی بین اعتیاد به اینترنت نوجوانان و روابط اجتماعی ادراک شده و فعالیت‌هایی که با پدر مادر و خانواده صورت می‌پذیرد، بوده است. جامعه آماری این مطالعه را ۱۶۶ نوجوان بین ۱۲ تا ۱۸ سال تشکیل داده‌اند که میانگین سنی آنها ۱۵/۵ سال بوده است. یافته‌های این مطالعه نشان داد که سطح متوسطی از رابطه‌ی منفی بین حمایت اجتماعی ادراک شده و اعتیاد به اینترنت وجود دارد. گذراندن وقت نوجوانان با مادرشان سطحی بالاتر از حمایت اجتماعی ادراک شده و سطحی پایین‌تر از اعتیاد به اینترنت را به همراه دارد.

کوین^۳ و همکاران (۲۰۱۴) تحقیقی را با عنوان «استفاده‌ی مثبت از رسانه در خانواده‌های دارای نوجوان» انجام داده‌اند. این تحقیق از روش کیفی به منظور فراهم آوردن یک دید وسیع از کاربردهای مثبت رسانه در خانواده‌ها استفاده کرده است. شرکت کنندگان در این تحقیق شامل ۶۳۳ نفر نوجوان به همراه والدینشان بودند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که استفاده‌ی مثبت از اینترنت به طور مستقیم با عملکرد کلی خانواده (برای دختران) و دخالت والدین (هم برای دختران و پسران) ارتباط دارد. نتایج کیفی نشان داد که خانواده‌ها از رسانه به منظورهای مختلف و با اهداف مختلف مانند سرگرمی، ارتباطات عاطفی، بحث کردن و جمع‌آوری اطلاعات استفاده می‌کنند.

ابراهیم‌الثانی^۴ (۲۰۱۵) تحقیقی را تحت عنوان «استفاده از رسانه‌های اجتماعی (فیس بوک^۵، توییتر^۶، واتس‌آپ^۷) و ارتباط آن با رابطه دانشجویان دانشگاهی با خانواده‌هایشان در

---

1 Gunuc

2 Dogan

3 Coyne

4 Ibrahim Alsanie

5 Facebook

6 Twitter

7 Whats App

عربستان سعودی» انجام داد، که نمونه آن را ۶۵۸ نفر از دانشجویان دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ریاض، که در رشته‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، جغرافیا و تاریخ تحصیل می‌کردند، تشکیل می‌داد. مهم‌ترین نتایج این تحقیق عبارت‌اند از: ۱- وجود ارتباط منفی معنادار بین استفاده از وسایل ارتباطی و ارتباط دانشجویان با خانواده‌هایشان، ۲- عدم تأثیر نوع گروه آموزشی با استفاده از رسانه‌های اجتماعی، ۳- زمان استفاده از وسایل ارتباطی بدین شرح است: ۳۷/۶ درصد از واتس‌آپ، ۵۴/۴ درصد از توئیتر، ۷۶/۵ درصد از فیس‌بوک ۴- اما شیوع واتس‌آپ بیشتر از سایر وسایل ارتباط جمعی بود؛ ۹۳/۴ درصد از پاسخگویان کاربر واتس‌آپ بودند، ۵۴/۴ توئیتر و ۳۶/۸ فیس‌بوک.

لوئیز^۱ و همکاران (۲۰۱۵) تحقیقی را با عنوان «تأثیر عملکرد خانواده بر استفاده از رسانه‌های اجتماعی به وسیله نوجوانان افسرده» در ملبورن استرالیا انجام داده‌اند. این تحقیق به روش کیفی و جمع‌آوری داده‌ها به وسیله مصاحبه از پدر و مادر افراد ۱۲-۱۸ ساله‌ی دچار افسردگی در سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۱۴ انجام شده است. در این تحقیق از ۳۹ پدر و مادر مصاحبه گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد پدر و مادرها رسانه جمعی را تهدیدی برای انسجام خانواده و اقتدار والدین می‌دانند و اعتقاد دارند رسانه‌های جمعی می‌توانند عوامل آسیب‌زا را بر روی کودکان دچار افسردگی، تشدید کنند.

چارچوب نظری

متفکران گوناگونی به نظریه‌پردازی درباره تأثیر رسانه‌های نوین ارتباطی بر روابط خانوادگی پرداخته‌اند. وات^۲ و وایت^۳ (۱۹۹۹) با توجه به اثرهای خاص فناوری اطلاعات و ارتباطات در خانواده‌ها، نظریه‌ی اکولوژی انسانی را مطرح کرده‌اند که بنا به آن، رشد و تحول انسان در بستر روابط روی می‌دهد. در این دیدگاه، خانواده نظامی اجتماعی است که مرزهای قابل نفوذی دارد و تکنولوژی منبع مهم تغییر در آن محسوب می‌شود. ابداعات تکنولوژیک وارد خانواده می‌شود و تغییراتی را در هنجارها و نقش‌های اجتماعی به وجود می‌آورند. با توجه به رویکرد تحولی-اکولوژیکی، خانواده نظام اجتماعی نسبتاً بسته‌ای است و اینترنت تکنولوژی‌ای است که «رخنه‌ای در دیوار خانواده ایجاد کرده» (دالی^۴، ۱۹۹۶: ۸۲). در این طرز تلقی از خانواده، بر

1 Lewis

2 Wait

3 White

4 Daly

اهمیت حد و مرزهای خانواده تأکید می‌شود که در نیاز به حریم خصوصی و اختصاص دادن زمانی به خانواده به منزله‌ی امری ضروری در عملکرد درست این نظام، منعکس می‌گردد (براردو^۱، ۱۹۹۸). مرزهای بین خانواده و جهان خارج مهم‌اند و برای حفظ ایفای نقش والدین ضروری هستند و خانواده‌ی هسته‌ای بین زندگی عمومی و خصوصی و بین کودکان و بزرگسالان، حد و مرزهای روشن و حتی سخت‌گیرانه‌ای وضع می‌کند (الکیند^۲، ۲۰۰۹). روابط خانوادگی قوی از طریق آگاه بودن از حد و مرزهای بین اعضای خانواده و دنیای بیرون شکل می‌گیرند. والدین و فرزندان در زندگی با یکدیگر، دربارهی اینکه چرا و از چه جنبه‌هایی به همدیگر شبیه‌اند، و یا با سایر خانواده‌ها و افراد، متفاوتند به تعامل می‌پردازند (براردو، ۱۹۹۸).

استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در واقع نوجوانان را در هر زمان و در هر مکان، در معرض مقادیر بیشتری از اطلاعات دربارهی هر موضوع قرار می‌دهد. این اطلاعات بسیار اهمیت دارد، زیرا به تکالیف و فعالیت‌های مدرسه‌ای نوجوانان کمک می‌کند. اما یک نگرانی مهم والدین این است که امروزه نوجوانان در معرض بسیاری از اطلاعات منفی نیز قرار دارند و این امر ممکن است به چند دلیل، اثرهای منفی جدی‌ای داشته باشد. اولاً اینکه، نوجوانان هم به منظور کسب اطلاعات و هم به منظور برقراری ارتباطات، عمده‌ترین کاربران اینترنت هستند. ثانیاً، نوجوانی دورانی از رشد و تحول است که شخصیت فرد در آن شکل می‌گیرد. در جریان شکل‌گیری این شخصیت، نوجوانان بدنبال پاسخی برای مسائل وجودی هستند و در این جستجو، ممکن است اطلاعات گمراه‌کننده یا اطلاعاتی بدست آورند که با ارزش‌های خانواده در تضاد باشد. سوم اینکه، نوجوانی دوران افزودن بر تعداد دوستان هم‌سن و سال و وارد شدن به روابط اجتماعی است و ممکن است نوجوانان در اینترنت، در معرض خطرهایی از جمله آزار یا زورگیری آنلاین قرار بگیرند. هنگامی که برخی ویژگی‌های خاص اینترنت مدنظر قرار گیرد، نگرانی‌های خانواده‌ها بیشتر می‌شود. به این دلیل که از اینترنت در تنهایی و جدا از دیگران استفاده می‌شود، آن را یکی از عوامل بروز رفتارهای منحرف می‌دانند. برخلاف سایر رسانه‌ها که در کنار دیگران از آن‌ها استفاده می‌کنیم، گمنام بودن نسبی کاربر می‌تواند باعث افزایش فعالیت‌هایی شود که فرد در داخل گروه انجام نمی‌دهد، زیرا مردم در گروه رفتارهایی انجام می‌دهند که از نظر فرهنگی پذیرفته شده باشد (پاردوم^۳ و همکاران، ۲۰۰۵).

---

1 Berardo

2 Elkind

3 Pardum

در علوم اجتماعی، بر مزایای انسجام خانوادگی در رفتارها و رشد و تحول نوجوانان تأکید شده است. زمان اختصاص یافته به خانواده در انسجام خانواده و همچنین برقراری و تداوم حد و مرزهای خانواده، بُعد مهمی است. اگر خانواده‌ها را نظام‌های اجتماعی‌ای در نظر بگیریم که هویتی جمعی دارند، این هویت نتیجه‌ی یادآوری باهم بودن‌هایی است که در پرتو زمانی ایجاد می‌شود که اعضای خانواده با هم در غذا خوردن، بازی کردن صحبت کردن سپری می‌کنند (دالی، ۱۹۹۶). این نگرانی را که میزان استفاده‌ی روزانه از اینترنت ممکن است بر زمان اختصاص یافته به خانواده اثر منفی بگذارد، هم والدین و هم نوجوانان بیان کرده‌اند (نای و همکاران، ۲۰۰۲).

استفاده از اینترنت فعالیت زمان‌بری است و در خانواده‌هایی که مکرراً از اینترنت استفاده می‌کنند، این کار چه بسا با زمانی که به خانواده اختصاص داده می‌شود، رابطه‌ی منفی و با بروز تعارضات رابطه‌ی مثبت داشته باشد. در واقع، والدین و نوجوانان نگران این بوده‌اند که استفاده از اینترنت ممکن است اثر منفی بر ارتباطات و نزدیکی خانوادگی آن‌ها برجا بگذارد (تورو ونیر، ۲۰۰۰؛ جکسون و همکاران، ۲۰۰۳). نکته‌ی قابل توجه این است که فعالیت‌های مختلف اثرهای متفاوتی داشته‌اند. انجام بازی‌های آنلاین، هم کل زمان سپری شده با خانواده و هم زمان اختصاص‌یافته با اعضای خانواده را کاهش می‌دهد. استفاده از اینترنت برای برقراری ارتباط با دوستان، کاهش کمی در زمان اختصاص‌یافته ایجاد می‌کند. با این حال، به کاربردن اینترنت به منظور کارهای درسی، زمان اختصاص‌یافته به خانواده را تحت تأثیر قرار نمی‌دهد (لی و چایی، ۲۰۰۷). علی‌رغم این شواهد که بر تأثیر منفی استفاده‌ی نوجوانان از اینترنت بر زمان اختصاص‌یافته به خانواده تأکید کرده‌اند، تصویر کلی از اثرهای پیچیده‌تر نسلی حکایت دارد. در مراحل ابتدایی خانگی‌شدن فناوری اطلاعات و ارتباطات، والدین و فرزندان با یک جدایی نسلی روبه‌رو شدند. در مهارت‌های تکنولوژیک، شکافی ایجاد شده بود و فرزندان مهارت‌های بیشتری از والدینشان داشتند. امروزه تعداد بسیار بیشتری از والدین جوان از مهارت‌های لازم برای استفاده از اینترنت برخوردارند. در تعدادی از مطالعات که نشان می‌دهند اینترنت به جای جدا کردن فرزندان از والدینشان، به یک فعالیت مشترک در خانه تبدیل شده است، چنین روندی مشاهده می‌شود (بنیاد خانوادگی کیسلر^۱، ۲۰۰۳). در مجموع شواهد تجربی بر پایه این نظریه در مورد رابطه‌ی اینترنت و زمان اختصاص‌یافته به خانواده نشان

می‌دهد که اینترنت زمانی را که والدین و فرزندان با هم سپری می‌کنند کاهش می‌دهد (لنهارت^۱ و همکاران، ۲۰۰۱؛ مش، ۱۹۹۶؛ روسن^۲ و همکاران، ۲۰۰۸). حتی با در نظر گرفتن سن نوجوانان نیز، نتیجه گرفته می‌شود که اینترنت بر زمان اختصاص یافته به خانواده اثر منفی می‌گذارد. مطالعات اخیر نشان داده‌اند که استفاده‌ی نوجوانان از اینترنت به منظور فعالیت‌های اجتماعی و تفریحی، در مقایسه با کاربری‌های تحصیلی، اثر منفی بیشتری بر زمان اختصاص یافته به خانواده برجای می‌گذارد (لی و چای، ۲۰۰۷). در این مطالعه و برای بررسی رابطه بین استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و ارتباط والد فرزندی با استفاده از نظریات فوق فرضیات زیر طراحی شده است:

فرضیات تحقیق

- بین میزان استفاده از اینترنت و روابط چهره به چهره والد-فرزندی رابطه معنادار وجود دارد.
- بین میزان استفاده از اینترنت و صمیمیت در ارتباطات والد-فرزندی رابطه معنادار وجود دارد.
- بین میزان استفاده از اینترنت و روابط حمایتی والد-فرزندی رابطه معنادار وجود دارد.
- بین نوع استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و ارتباطات والد - فرزندی رابطه معنادار وجود دارد.

روش تحقیق

در این پژوهش از روش پیمایش و از پرسشنامه ساخت یافته جهت جمع‌آوری اطلاعات مورد نظر استفاده شده است. واحد تحلیل در این تحقیق نیز هر فرد دانش‌آموز در مقطع دبیرستان بوده که مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری این تحقیق را کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر در دبیرستان‌های شهر شیراز تشکیل داده‌اند که با توجه به آمار اخذ شده از اداره آموزش و پرورش کل شهر شیراز در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵، تعداد ۵۱۶۶۹ در این مقطع مشغول به تحصیل بوده‌اند. که ۲۶۶۴۳ از آنان دختر و ۲۵۰۲۶ پسر بوده‌اند. لازم به ذکر است که ۶۹۴۹ نفر از این دانش‌آموزان در مدارس غیر دولتی و ۴۴۷۲۰ نفر از آنان در مدارس دولتی مشغول به تحصیل بوده‌اند. حجم نمونه در پژوهش حاضر با استفاده از فرمول کوکران که از روش‌های رایج آماری برای احتساب حجم نمونه است، بر آورد شد. حجم نمونه لازم برای

1 Lenhart

2 Rosen

تعمیم‌دهی به جمعیت تحقیق با ۹۵ درصد اطمینان ۳۸۱ نفر برآورد شده است که با احتمال در نظر گرفتن مخدوش و یا مفقود شدن پرسشنامه‌ها و به منظور بالا بردن دقت تعمیم‌دهی، در مجموع ۴۰۰ پرسشنامه تکثیر و توزیع گردید و پس از کنار گذاشتن پرسشنامه‌های مخدوش ۴۰۰ پرسشنامه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در پژوهش حاضر نمونه‌گیری از نوع احتمالی و روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم است. پس از آن که جمعیت تحقیق بر حسب نوع مدرسه (دولتی و غیر دولتی) و جنسیت تقسیم شد. سپس با توجه به مقدار حجم نمونه، سهم هر نوع مدرسه، بر حسب گروه جنسیتی تعیین و پرسشنامه‌ها با مراجعه به کلاس‌های درس دانش‌آموزان، میان آن‌ها توزیع گردید.

تصریح مفاهیم و سنجش متغیرها

روابط والدین- فرزند: متغیر وابسته و اصلی این تحقیق روابط والد فرزند بوده است که در سه سطح روابط چهره به چهره، صمیمیت در رابطه و روابط حمایتی است. منظور از روابط چهره به چهره، میزان تعاملی است که افراد به صورت چهره به چهره با والدین خود دارند (باستانی و صالحی، ۱۳۸۶). صمیمیت رابطه، نیز احساس نزدیکی و خودمانی بودن با والدین را نشان می‌دهد (ولمن، ۲۰۱۲: ۱۲۶) برای سنجش این دو متغیر از سطح سنجش ترتیبی با طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده شده است. بعد حمایتی: این بعد به منابع و حمایت‌هایی که افراد به عنوان موجودیت‌ها از طریق ارتباط با والدینشان دریافت می‌کنند، اشاره دارد (چلبی، ۱۳۹۰) سه نوع حمایت در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است: حمایت عاطفی، که به همدلی و هم‌دردی افراد با والدین، زمانی که ناراحتی‌ای برایشان پیش می‌آید مربوط است. حمایت اطلاعاتی، که منظور از آن حمایتی است که به افراد در هنگام نیاز به مشورت توسط والدین ارائه می‌شود و در نهایت حمایت مالی که در هنگام نیاز مالی فرد از والدین خود این نوع حمایت را دریافت می‌کرده است. هر یک از این سه نوع حمایت در ارتباط با والدین فرد در قالب طیف لیکرت پنج گزینه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است.

استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی: در این تحقیق منظور از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی موبایل، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی بوده است، که استفاده از آنها در دو بعد نوع استفاده و میزان استفاده مورد بررسی قرار گرفته است.

نوع استفاده: نوع استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در قالب دو مولفه در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است: ۱- تعاملی: که منظور از آن، استفاده از تکنولوژی‌های نوین

ارتباطی به نحوی است که فرد را در ارتباط با دیگران قرار می‌گیرد مانند پیامک دادن، تماس گرفتن، ارتباط از طریق شبکه‌های مجازی و غیره (عاملی، ۱۳۹۰:۱۳۸).

۲- غیرتعاملی: این نوع از استفاده به نحوی است که فرد به تنهایی و منفعل تکنولوژی‌های نوین ارتباطی را مورد استفاده قرار می‌دهد و در کنش متقابل با سایر افراد قرار نمی‌گیرد، مانند خواندن کتاب‌های الکترونیکی، خواندن اخبار، گوش دادن به موسیقی و... (همان) هر یک از این ابعاد در طیف لیکرت پنج گزینه ای مورد سنجش قرار گرفته است.

میزان استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی: منظور از این متغیر تعداد ساعاتی است که افراد به صورت روزانه به استفاده از موبایل، شبکه‌های مجازی و اینترنت مشغولند.

اعتبار و پایایی متغیرهای تحقیق نیز به صورت اعتبار صوری و با مراجعه و تبادل نظر با افراد متخصص و صاحب نظر تضمین گردیده است و برای پایایی مقیاس‌ها برای طیف‌هایی که به صورت یک مقیاس بوده‌اند، از آلفای کرونباخ استفاده شده که آلفای همه آنها بالای ۰/۷ بوده است و کفایت لازم برای استفاده در این تحقیق را داشته‌اند.

یافته‌های تحقیق

جدول شماره ۱: توصیف فراوانی و درصد متغیرهای جمعیت شناختی پاسخگویان

ویژگی‌های نمونه	فراوانی	درصد	ویژگی‌های نمونه	فراوانی	درصد
میانگین سنی	۱۶/۶۰	-	میانگین تحصیلات والدین		
جنسیت			تحصیلات پدر	۱۱/۰۳	-
دختر	۲۰۶	۵۱/۵	تحصیلات مادر	۹/۸۷	-
پسر	۱۹۴	۴۸/۵	طبقه اجتماعی اقتصادی		
نوع مدرسه			بالا	۱۰۹	۲۷/۳
دولتی	۳۴۶	۸۶/۵	متوسط	۲۱۴	۵۳/۵
غیردولتی	۵۴	۱۳/۵	پایین	۷۷	۱۹/۳
قومیت			تعداد		۴۰۰
فارس	۳۲۹	۸۲/۳			
لر	۲۳	۵/۸			
ترک	۲۴	۶			
عرب	۱۰	۲/۵			
کرد	۶	۱/۵			
سایر	۸	۲			

در جدول شماره (۱) به توصیف فراوانی و درصدی پاسخگویان پرداخته شده است، از ۴۰۰ نفر نمونه آماری این تحقیق، ۱۹۴ نفر یا به عبارت دیگر ۴۸/۵ درصد پسر و ۲۰۶ نفر (۵۱/۵ درصد) دختر بوده‌اند. از این تعداد ۸۶/۵ درصد در مدارس دولتی و ۱۳/۵ درصد در مدارس غیر دولتی مشغول به تحصیل بوده‌اند. با توجه به اینکه این تحقیق در بین دانش‌آموزان پایه‌های دهم، سوم و پیش‌دانشگاهی انجام شده است، به طور میانگین سن پاسخگویان حاضر در این تحقیق برابر با ۱۶/۶ سال بوده است. توزیع فراوانی و درصدی پاسخگویان بر اساس قومیت نشان می‌دهد که اکثر پاسخگویان (۸۲/۳ درصد) از قومیت فارس بوده‌اند، ۶ درصد ترک و ۵/۸ درصد لر و بقیه از سایر قومیت‌ها بوده‌اند. میانگین تعداد سال‌های تحصیل پدر پاسخگویان در این تحقیق تقریباً ۱۱ سال بوده است و مادران نیز به طور میانگین نزدیک به ۱۰ سال تحصیل داشته‌اند. از حیث طبقه اجتماعی نیز گفتنی است که ۲۷/۳ درصد از دانش‌آموزان طبقه اقتصادی و اجتماعی خود را بالا، ۵۳/۵ درصد طبقه متوسط و ۱۹/۳ درصد نیز خود را در طبقه پایین متصور بوده‌اند.

جدول ۲: توصیف فراوانی و درصدی متغیر روابط والد فرزندی

انحراف معیار	میانگین	زیاد		متوسط		کم		روابط والد فرزندی
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰/۶۰	۲/۴۹	۵۵/۸۰	۲۲۱	۳۸/۳۰	۱۵۳	۶	۲۴	روابط حمایتی
۰/۵۴	۲/۵۷	۵/۵۹	۲۳۸	۳۸	۱۵۲	۵/۲	۱۰	روابط چهره به چهره
۰/۵۷	۲/۵۴	۵۹	۲۳۶	۳۶/۸	۱۴۷	۴/۳	۱۷	صمیمیت در رابطه

در جدول شماره (۲) توصیف متغیر روابط والد فرزندی آمده که در سه بخش اصلی روابط چهره به چهره، صمیمیت در رابطه و روابط حمایتی مورد بررسی قرار گرفته است. پس از ترکیب متغیرها و قرار دادن آنها در سه سطح کم، متوسط و زیاد، خروجی‌ها بیانگر آن است که به طور کلی بعد روابط چهره دانش‌آموزان با والدینشان قوی‌تر است، که میانگین آن برابر با ۲/۵۷ بوده است. پس از آن صمیمیت در رابطه با میانگین ۲/۵۴ قرار داشته است. و میانگین رابطه حمایتی بین فرد و والدین نیز برابر با ۲/۴۹ بوده است.

جدول ۳: توصیف فراوانی و درصدی متغیر نوع و میزان استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی

انحراف معیار	میانگین	زیاد		متوسط		کم		استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	غیرتعاملی	تعاملی
۰/۳۸	۲/۱۳	۱۴/۸	۵۹	۸۳/۸	۳۳۵	۱/۵	۶	غیرتعاملی	نوع استفاده
۰/۴۹	۱/۶۵	۱/۰	۴	۶۳/۳	۲۵۳	۳۵/۸	۱۴۳	تعاملی	
انحراف معیار	میانگین	بیشینه		کمینه		میزان استفاده به ساعت			
۲/۳۳	۴/۱۳	۱۱		۱					

جدول شماره (۳) توزیع پاسخگویان بر حسب نوع و میزان استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی را نشان می‌دهد. خروجی این متغیر نشان می‌دهد که پاسخگویان در این تحقیق بیشتر به استفاده غیرتعاملی از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی می‌پردازند به گونه‌ای که میانگین استفاده تعاملی پاسخگویان برابر با ۱/۶۵ می‌باشد و ۳۵/۸ درصد از پاسخگویان میزان کم استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی را گزارش کرده‌اند، این در حالی است که استفاده غیرتعاملی با میانگین ۲/۱۳ استفاده بیشتری در بین پاسخگویان دارد. میزان استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی اعم از موبایل و رایانه نیز به طور میانگین ۴ ساعت و ۱۳ دقیقه بوده است و پاسخگویان بین ۱ تا ۱۱ ساعت از آن استفاده می‌کرده‌اند.

همبستگی متغیرهای تحقیق

جدول ۴: آزمون پیرسون بین مدت زمان استفاده از شبکه‌های مجازی و متغیرهای وابسته

مدت زمان استفاده از تکنولوژی‌های نوین		متغیر
Sig	R	
۰/۰۰۰	-۰/۲۲۳**	ارتباط چهره به چهره
۰/۰۰۱	-۰/۱۵۵**	صمیمیت در ارتباط
۰/۰۰۲	-۰/۱۶۰**	ارتباط حمایتی

**این مقدار در سطح آماری ۰/۰۱ معنادار شده است

در جدول شماره (۴) با استفاده از آزمون پیرسون همبستگی متغیرهای وابسته و مستقل را مورد بررسی قرار داده شده است. نتایج آزمون پیرسون حاکی از آن است که متغیر میزان

استفاده از اینترنت رابطه منفی و معنادار با ابعاد متغیر روابط والد فرزندی داشته است. که در این بین روابط چهره به چهره بیشترین رابطه منفی و صمیمیت در رابطه کمترین رابطه منفی را داشته‌اند. ارتباط چهره به چهره به میزان (-۰/۲۲۳)، صمیمیت در ارتباط (-۰/۱۵۵) و روابط حمایتی (-۰/۱۶۰) رابطه نشان داده‌اند.

جدول ۵: آزمون پیرسون بین نوع استفاده از شبکه‌های مجازی و متغیرهای وابسته

استفاده تعاملی		متغیر
Sig	R	
۰/۲۳۴	-۰/۰۶۳	ارتباط چهره به چهره
۰/۵۳۵	-۰/۰۵۵	صمیمیت در ارتباط
۰/۴۶۵	-۰/۰۳۷	ارتباط حمایتی
استفاده غیر تعاملی		متغیر
Sig	R	
۰/۴۴۶	-۰/۰۲۴	ارتباط چهره به چهره
۰/۶۴۲	-۰/۰۶۱	صمیمیت در ارتباط
۰/۳۰۵	-۰/۰۵۱	ارتباط حمایتی

در جدول شماره (۵) به بررسی نوع استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و روابط والدین فرزندی پرداخته شده و نتایج حاکی از آن است که دو بعد تعاملی و غیر تعاملی ارتباط معناداری با روابط والد فرزندی نداشته‌اند.

بحث و نتیجه گیری

تکنولوژی‌های ارتباطی به خصوص پس از اختراع دستگاه چاپ و در عصر جدید به میدان آمدن رادیو و تلویزیون نگرانی‌هایی برای جامعه‌شناسان در خصوص اثرات اجتماعی آن‌ها به دنبال داشته است. این رسانه‌های جدید هر یک در آغاز پیدایش خود تا مدتی چالش‌های اجتماعی ایجاد کرده‌اند و به تدریج که تثبیت شده‌اند، نگرانی‌ها کمتر شده است. ظهور اینترنت و برخی از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی اخیر مانند شبکه‌های اجتماعی موبایلی و رایانه‌ای به عنوان رسانه‌هایی قدرتمند در سال‌های اخیر دوباره باب گفتگوهایی جدید را در خصوص نقش رسانه‌ها گشوده است. اینترنت به مثابه‌ی یک رسانه در سال‌های اخیر رشد حیرت‌انگیزی کرده است و نویدها و تهدیدات بسیاری را به همراه داشته است یکی از تهدیداتی که برخی محققان

بدان اشاره داشته‌اند آن است که استفاده از اینترنت به تدریج جایگزین روابط واقعی انسان‌ها در زندگی روزمره می‌گردد از دیدگاه ایشان اینترنت ابزاری است که از طریق ایجاد و فراهم آوردن فضایی مجازی برای ایجاد رابطه، افراد را از دلدسر روبه رو شدن با دیگران و قرار گرفتن در وضعیت جهان واقعی رها می‌سازد. رشد و پیشرفت تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در ایران از یک‌سو و چالش‌های خانواده معاصر از سوی دیگر، ما را بر آن داشته تا با انجام تحقیقی در این زمینه به بررسی ارتباط بین تکنولوژی‌های نوین ارتباطی و روابط والدین فرزندی بپردازیم.

این تحقیق از رویکرد کمی و تکنیک پیمایشی بهره برده است و از ابزار پرسشنامه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق را کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر در پایه‌های دهم، سوم و پیش‌دانشگاهی در دبیرستان‌های شهر شیراز در سال تحصیلی ۹۵-۹۶ تشکیل داده‌اند. حجم نمونه در پژوهش حاضر با استفاده از فرمول کوکران تعیین شد و ۴۰۰ پرسشنامه به شیوه نمونه‌گیری احتمالی متناسب با حجم، در بین افراد نمونه توزیع و جمع‌آوری گردید.

نتایج توصیفی این تحقیق بیانگر این بود که از ۴۰۰ نفر نمونه آماری این تحقیق، ۴۸/۵ درصد پسر و ۵۱/۵ درصد دختر بوده‌اند که از این تعداد ۳۴۶ نفر در مدرسه دولتی و ۵۴ نفر در مدرسه غیر دولتی مشغول به تحصیل بوده‌اند. این افراد از قومیت‌های مختلف بوده‌اند که بر اساس جداول توزیع فراوانی دریافتیم، اکثر پاسخگویان از قومیت فارس بوده‌اند، و ترک‌ها با ۶ درصد در رتبه دوم قرار داشته‌اند. با توجه به اینکه این تحقیق در مقطع دبیرستان انجام شده است، میانگین سنی افراد ۱۶/۶۰ سال بوده است و افراد در دامنه سنی ۱۷ تا ۱۹ سال بوده‌اند. توزیع درصدی پاسخگویان بر اساس طبقه اقتصادی و اجتماعیشان نشان داد اکثریت افراد خود را از طبقه متوسط می‌دانند. میانگین تعداد سال‌های تحصیل پدران اندکی بیش از مادران بوده است و به طور میانگین پدران ۱۱ و مادران ۱۰ سال تحصیل داشته‌اند. در خصوص درآمد والدین نیز گفتنی است که بیشترین تعداد پاسخگویان درآمد پدر خود را بین ۱ تا ۱/۵ میلیون گزارش کرده‌اند و ۷۳/۵ درصد از پاسخگویان، ابراز داشته‌اند که مادرشان بدون درآمد است.

در توصیف‌های مربوط به متغیر وابسته این تحقیق که روابط والدین فرزندی است نیز نتایج نشان داد بُعد روابط چهره دانش‌آموزان با والدینشان قوی‌تر است، که میانگین آن برابر با ۲/۵۷ بوده است. پس از آن صمیمیت در رابطه با میانگین ۲/۵۴ قرار داشته است. و میانگین رابطه حمایتی بین فرد و والدین نیز برابر با ۲/۴۹ بوده است.

در مورد متغیر مستقل نیز نتایج نشان داد پاسخگویان بیشتر به استفاده غیرتعاملی از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی می‌پردازند و به طور میانگین ۴ ساعت و ۱۳ دقیقه از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی استفاده می‌کنند.

نتایج استنباطی هر تحقیق از جمله مهم‌ترین نتایج در هر تحقیق می‌باشد که در این تحقیق به بررسی هر یک از فرضیات با توجه به تحلیل‌های استنباطی پرداخته شده است. یکی از اصلی‌ترین فرضیات این تحقیق که از نظریه مرزهای خانواده گرفته شده بود، اذعان می‌دارد هر اندازه افراد مدت زمان بیشتری را صرف تکنولوژی‌های نوین ارتباطی کنند، از ارتباط والد فرزندی آنان کاسته می‌شود. این فرضیه مورد تایید قرار گرفته است و در مورد زمان استفاده از اینترنت و روابط والد فرزندی خروجی‌ها نشان می‌دهد، بین تمامی ابعاد روابط والدین فرزندی و زمان استفاده از تکنولوژی‌های نوین روابط منفی و معناداری وجود دارد. اما بین نوع استفاده از اینترنت و روابط والدین فرزندی رابطه معناداری یافت نشده است.

بنابراین به نظر می‌رسد بیش از هر چیز میزان استفاده از اینترنت است که روابط اعضای خانواده را تحت تاثیر قرار داده است و می‌تواند در آن اختلال ایجاد کند، بنابراین نتایج تحقیق با نتایج نای و همکاران (۲۰۰۲) و مش (۲۰۰۶؛ ۲۰۰۳) همسو می‌باشد.

بر اساس نتایج درخواستی از این تحقیق به مسئولین و دست‌اندرکاران و فرهنگ‌سازان در این زمینه پیشنهاد می‌کند، از طریق آموزش و پرورش یا رسانه‌های همگانی و یا حتی برگزاری کارگاه‌ها و کلاس‌های گوناگون با خانواده‌ها و فرزندان طرز صحیح استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی را به آنها آموزش دهند.

منابع

- ابوالقاسمی، محمود؛ نوروزی، عباسعلی؛ طالبزاده نوبریان، محسن. (۱۳۹۲). تاثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده: از منظر هویت دینی و ملی، *مجله مطالعات ملی*، ۵۵، ۳-۲۴.
- احمدزاده کرمانی، روح اله و قاسمی، طیبه. (۱۳۹۲). بررسی نقش اینترنت بر ارزش‌های خانواده (مورد مطالعه: جوانان منطقه ۱۵ تهران)، *مجله مطالعات رسانه‌ای*، سال هشتم، ۲۳، ۵۱-۶۴.
- آزاد ارمکی، تقی؛ شریفی ساعی، محمد حسین؛ ایثاری، مریم؛ و طالبی، سحر. (۱۳۹۱). هم خانگی پیدایش شکل‌های جدید خانواده در تهران، *دو فصلنامه جامعه پژوهی فرهنگی*، شماره ۱، ۴۳-۷۸.
- آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی خانواده ایرانی*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- اصغر پور ماسوله، احمدرضا و محمدی کلاته میراسماعیل، نرجس. (۱۳۹۳). مصرف رسانه و تاثیر آن بر روابط با اعضای خانواده در میان دانشجویان. *کنفرانس جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی*، سال سوم، ۱، ۱۷-۱.
- آقابابایی، عزیزالله؛ باقری، سهیلا؛ باقری، محبوبه (۱۳۹۱). اینترنت و روابط خانوادگی، نخستین *کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید*، تهران، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- باستانی، سوسن و صالحی هیکویی، مریم. (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی‌های ساختی، تعاملی و کارکردی شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران. *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۳۰، ۶۳-۹۵.
- خسروی، زهره و علیزاده صحرانی، امهانی. (۱۳۹۰) رابطه اعتیاد به اینترنت با عملکرد خانواده و سلامت روان در دانش آموزان، *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، ۱۴، ۵۹-۸۰.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده*، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات سروش.
- ساروخانی، باقر و صداقتی فرد، مجتبی. (۱۳۸۸). شکاف نسلی در خانواده ایرانی؛ دیدگاه‌ها و بینش‌ها، *پژوهشنامه علوم اجتماعی*، سال سوم، چهارم، ۷-۳۱.
- صمد، عدلی پور؛ سپهری، آسیه؛ علی زاده، محمد حسین. (۱۳۹۲). شبکه اجتماعی فیس بوک و روابط خانوادگی کاربران جوان ایرانی، *مجله رسانه و خانواده*، سال دوم و سوم، ۸ و ۹، ۷۱-۹۳.
- ضیایی پرور، حمید؛ عقیلی، سید وحید. (۱۳۸۸) بررسی نفوذ شبکه‌های اجتماعی مجازی در میان کاربران ایرانی، *مجله رسانه*، ۸۰، ۲۳-۴۲.

- فولادی، سامیه. (۱۳۹۸). تاثیر شبکه های اجتماعی بر روابط اعضای خانواده ناحیه یک شهر بندرعباس، تحقیقات جدید در علوم انسانی، شماره ۵۰، صص ۶۳-۸۰.
- کفاشی، م. (۱۳۸۸). تاثیر اینترنت بر ارزش های خانواده. فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال دوم، ۳، ۷۸-۵۸.
- گروسی، سعیده؛ آدینه‌زاد، راحله. (۱۳۸۹). بررسی رابطه عوامل اجتماعی با تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی در بین زنان شاغل شهر کرمان، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۵، ۱۲۱-۱۴۰.
- گنجی، محمد؛ نیازی، محسن؛ ملک‌پور شهرکی، علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی (اینترنت و ماهواره) بر از هم‌گسیختگی خانوادگی در شهرکرد. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۴(۱)، ۱۶۷-۱۹۴.
- محمدپور، سارا و آزادی نژاد، محمدرضا. (۱۳۹۲). بررسی تاثیر رسانه‌های الکترونیکی (اینترنت) در ایجاد شکاف بین فرزندان و والدین تهرانی، مجله مطالعات رسانه‌ای، سال هشتم، ۲۲، ۱۰۳-۱۱۴.
- مهدی‌زاده، سید محمد؛ ابراهیمی، سعید (۱۳۹۳). نقش رسانه‌های جدید در روابط اجتماعی دانشجویان با تاکید بر اینترنت (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی و دانشگاه تهران)، فصلنامه مطالعات رسانه‌ای، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱۴۵-۱۵۸.
- نوری قمشه، فرزانه. (۱۳۹۳). بررسی تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر روابط خانوادگی دانشجویان مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور استان کرمانشاه. کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، حسابداری، مدیریت و علوم اجتماعی، کشور لهستان.
- Alsanie, S. I. (2015). Social Media (Facebook, Twitter, WhatsApp) Used, and it's Relationship with the University Students Contact with their Families in Saudi Arabia. *Universal Journal of Psychology*, 3(3). 69 – 72.
- Berardo, F. M. (1998). Family privacy: Issues and concepts. *Journal of Family Issues*, 19(1), 4-19.
- Coyne, S. M., Padilla-Walker, L. M., Fraser, A. M., Fellows, K., & Day, R. D. (2014). "Media Time= Family Time" Positive Media Use in Families with Adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 29(5), 663-688.
- Daly, K.J. (1996). *Families and Time: Keeping Pace in a Hurried Culture*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Devitt, K., & Roker, D. (2009). The role of mobile phones in family communication. *Children & Society*, 23(3), 189-202.
- Elkind, D. (2009). *Ties that stress: The new family imbalance*. Harvard University Press.

- Gunuc, S., & Dogan, A. (2013). The relationships between Turkish adolescents' Internet addiction, their perceived social support and family activities. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2197-2207.
- Howard, P. E., Rainie, L., & Jones, S. T. E. V. E. (2001). Days and nights on the Internet. *American Behavioral Scientist*, 45(3), 383-404.
- Kennedy, T. L., Smith, A., Wells, A. T., & Wellman, B. (2008). Networked families. *Pew Internet & American Life Project*, 1-44.
- Lanigan, J. D., Bold, M., & Chenoweth, L. (2009). Computers in the family context: Perceived impact on family time and relationships. *Family Science Review*, 14(1), 16-32.
- Lee, S. J., & Chae, Y. G. (2007). Children's Internet use in a family context: Influence on family relationships and parental mediation. *CyberPsychology & Behavior*, 10(5), pp: 640-644.
- Lewis, A. J., Knight, T., Germanov, G., Benstead, M. L., Joseph, C. I., & Poole, L. (2015). The impact on family functioning of social media use by depressed adolescents: a qualitative analysis of the family options study. *Frontiers in psychiatry*, 6.131.
- Ling-yan, L., Deng-HUA, & Ran, T. (2007). Family function of adolescents with excessive internet usage. *chinese mental health journal*, 21(12) ,837-840.
- Mesch, G. S. (2003). The family and the Internet: The Israeli case. *Social Science Quarterly*, 84(4), 1038-1050.
- Mesch, G. S. (2006). Family characteristics and intergenerational conflicts over the Internet. *Information, Communication & Society*, 9(4), 473-495.
- Mesch, G. S. (2006). Family relations and the Internet: Exploring a family boundaries approach. *The Journal of Family Communication*, 6(2), pp: 119-138.
- Pardun, C. J., L'Engle, K. L., & Brown, J. D. (2005). Linking exposure to outcomes: Early adolescents' consumption of sexual content in six media. *Mass communication & society*, 8(2), 75-91.
- Rainie, L., & Wellman, B. (2012). *Networked: The new social operating system*. Mit Press.
- Wait, D., & White, J. M. (1999). Computers and the family life: A family development perspective. *Journal of Comparative Family Studies*, 30(1), 1-15.